

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У США

У статті досліджено наукові основи формування міжкультурної компетентності соціальних працівників як необхідної складової їх фахової діяльності у полікультурному середовищі, зокрема США. Проаналізовано різні наукові підходи щодо понять «культура», «соціальна компетентність», «міжкультурна компетентність соціальних працівників». Розглянуто конкретні норми міжкультурної практики соціальної роботи у США, які подано в Етичному кодексі соціального працівника, зокрема в розділі «Етична відповідальність фахівця соціальної роботи перед клієнтами».

Ключові слова: культура, соціальна компетентність, соціокультурна компетентність, міжкультурна компетентність соціального працівника, міжкультурна практика соціальної роботи у США.

Вступ. В Україні, як і в інших поліетнічних країнах, зокрема США, де проживають представники різних етносів і культур, актуалізується проблема соціальної роботи з цими категоріями осіб. Високий рівень безробіття, бідності, дискримінація, які притаманні зазначеним групам, посилюються конфліктами, кризовими явищами в міжкультурному середовищі. Соціальні працівники покликані забезпечувати рівність прав і свобод людей незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних переконань, статі, етнічного та соціального походження, сприяти здійсненню громадянами своїх етнокультурних прав, запобігати міжетнічним конфліктам, утверджувати міжетнічну злагоду в суспільстві, протидіяти будь-яким проявам ксенофобії, розпалюванню расової, національної, етнічної, релігійної ворожнечі тощо. У зв'язку з цим міжкультурна компетентність (МК) визнається як одна з важливих професійних вимог до сучасних фахівців соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час вивченням деяких аспектів міжкультурної компетентності фахівців різних професійних сфер займається низка гуманітарних наук: культурологія, комунікативістика, лінгвокультурологія, етнопсихологія та ін. З'явилися публікації, в яких розглядаються питання взаємодії культур, проте авторство більшості з них належить вченим-лінгвістам (Т.Астафурова, Ф.Бацевич, М.Галицька, О.Казакова, К.Мальцева та ін.), які зводять весь процес переважно до мовного спілкування. Проблему міжкультурної компетентності соціальних працівників частково досліджують В.Гришук, У.Девор, О.Канюк, М.Пейн, Г.Пилієва, Є.Рибак, Р.Скідмор, Р.Хіл, А.Якубовська та ін. Однак, розвиток методології і практики соціальної роботи в міжкультурному середовищі можливий лише за умови теоретичного узагальнення позитивного досвіду та інновацій у світовій практиці. В контексті нашого дослідження зосередимо увагу на Сполучених Штатах Америки, оскільки саме там практика соціальної роботи в мультикультурному середовищі має глибоке коріння.

Метою статті є дослідження наукових основ міжкультурної компетентності соціальних працівників у США. **Завдання дослідження:** проаналізувати наукові підходи щодо поняття міжкультурної компетентності соціальних працівників та суміжних з ним

термінів; розглянути конкретні норми міжкультурної практики соціальної роботи у США, які визначають зміст міжкультурної компетентності фахівців соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Вивчення поняття міжкультурної компетентності соціальних працівників передбачає аналіз поняття «культура».

Термін «культура» вперше з'явився в європейській соціально-філософській думці у XVIII ст. і означав виховання й навчання людини. Сучасна культурна антропологія пропонує більш широкий підхід до розуміння означеного поняття. Культура тлумачиться як система ціннісних орієнтацій, переконань, смислів (концептів), які виявляються як у процесі життєдіяльності людей (у їхніх діях, поведінці), так і в результаті їх життєдіяльності – матеріальних і духовних продуктах.

Американський соціолог Т. Парсонс вважав, що культура – це система цінностей, яка є частиною соціальної системи і відповідає за її керованість і впорядкованість. Сучасний антрополог Е. Хатчинс фіксує в культурі, насамперед, її процесуальну складову: «Культуру слід розуміти як процес, а не як сукупність певних об'єктів, матеріальних чи абстрактних ... Це процес, і всі «речі», які з'являються в існуючих визначеннях культури – це те, що залишається від цього процесу. Культура – це адаптивний процес, який акумулює часткові рішення проблем, що часто повторюються» [1, с.153].

Порівняльні крос-культурні дослідження засвідчують, що в різних суспільствах і культурах цінуються різні якості особистості. Формування і розвиток прийнятих в даному суспільстві людських характеристик відбувається, як правило, шляхом їх цілеспрямованого виховання, тобто передачі норм, правил і типів гідної поведінки від старшого покоління до молодшого. Здійснюється процес «інкультурації» людини, який передбачає засвоєння індивідом властивих його культурі норм світосприйняття і поведінки, в результаті чого формується його когнітивна, емоційна і поведінкова схожість з представниками даної культури і відмінність від носіїв інших культур. Інкультурація розпочинається з моменту народження, тобто з отриманням дитиною перших навичок поведінки та засвоєння мови, і продовжується все життя. Цей процес передбачає формування базової

вих людських навичок, наприклад типів спілкування з іншими людьми, форм контролю за власною поведінкою і емоціями, способів задоволення потреб, оціночного ставлення до різних явищ навколишнього світу. Кінцевим результатом процесу інкультурації є компетентність (соціальна, міжкультурна тощо) людини в мові, цінностях, традиціях, звичаях свого культурного оточення.

Здійснений аналіз наукових джерел засвідчує, що найбільш загальним поняттям, яке характеризує сферу людського та професійного досвіду, пов'язаного з побудовою відносин з іншими людьми, є соціальна компетентність. З позиції когнітивного і поведінкового підходів, вона передбачає наявність не тільки лінгвістичних знань, але й набір певних навичок, необхідних у різноманітних ситуаціях взаємодії з оточуючими. Проте аналіз цих підходів засвідчує, що вони не повністю розкривають зміст даного поняття. Знання лінгвістичних та соціокультурних норм і соціальні навички, які реалізуються в конкретній комунікативній ситуації, – це тісно пов'язані аспекти соціальної компетентності. Саме на перетині когнітивного і поведінкового підходів утворюються змістові компоненти соціальної компетентності. Їх можна назвати: «знання, що» (знання загальних соціокультурних правил і норм) і «знання як» (як ці правила можуть бути застосовані в конкретній комунікативній ситуації) [2].

Нам імпонує гуманітарний підхід щодо вивчення соціальної компетентності, оскільки він орієнтований на цілісний розвиток майбутніх фахівців. Ідеологічна основа цього підходу була закладена К.Роджерсом і Дж.Фрейбергом, які виступили на початку 1960-х рр. минулого століття з різкою критикою політики США у сфері освіти. На протиположний класичному директивному підходу в навчанні вони запропонували новий людиноцентристський підхід. На думку вчених, «освіченою є лише та людина, яка навчилася вчитися; яка навчилася пристосовуватися і змінюватися. Довіра до динамічного (а не статичного) знання – це єдина розумна ціль сучасної освіти [3, с.224].

В рамках гуманістичного напрямку дослідники і практики розглядають соціальну компетентність як динамічну характеристику особистості, яка містить у собі набір соціальних, когнітивних і емоційних навичок, необхідних професіоналу для успішної адаптації в соціальному середовищі. Соціально компетентна людина повинна планувати і контролювати свою поведінку в різних ситуаціях. Рівень соціальної компетентності відображає певний рівень особистісної і соціальної зрілості особистості, яка представлена одночасно в двох вимірах: самоактуалізації і відповідності соціальним очікуванням [4].

Таким чином, соціальна компетентність розглядається не тільки як сукупність конкретних знань, умінь і навичок, але і як множина характеристик особистості професіонала, які визначають ефективність її діяльності в широкому соціальному контексті.

Що стосується соціокультурної компетентності – з одного боку, у вітчизняній педагогіці вона часто трактується як поняття, що входить до складу комунікативної або мовної компетентності. Зокрема, низка фахівців із міжкультурної комунікації та вивчення іноземних мов вважають, що соціокультурна компетентність передбачає знайомство студентів з національно-культурною специфікою мовної поведінки і здатністю користуватися тими елементами соціокультурного контексту, які релевантні для сприйняття з позиції носіїв мови: звичаї, правила, норми, соціальні умовності, ритуали, соціальні стереотипи, країнознавчі знання та ін. [5].

Інші дослідники під соціокультурною компетентністю розуміють не тільки володіння інформацією про безпосередній зв'язок мовного і соціокультурного середовища чи про взаємозв'язок розвитку мови і суспільства. На їхню думку, соціокультурна компетентність передбачає:

- усвідомлення того, що мова є не тільки засобом пізнання і спілкування, а й формою соціальної пам'яті, «культурним кодом нації»;
- вміння бачити культурний фон, що стоїть за кожною мовною одиницею;
- знання культури, історії, традицій, звичаїв свого народу;
- вміння виявити культурно значущі смисли соціальної взаємодії і розуміти їх роль в життєдіяльності людини [6, с.74].

У цьому контексті значення поняття «соціокультурна компетентність» поступово зміщується від лінгвістичних навичок до соціальних і передбачає здатність особистості свідомо і продуктивно діяти в ситуації невизначеності, позитивно вирішувати життєво важливі завдання соціуму, суб'єктивно осмислювати можливу поведінку тих, хто вступає в соціальну взаємодію, приймати різні форми культурного самовираження і творчості позитивно орієнтованих соціальних груп і окремих індивідів при освоєнні ними соціального простору.

Про необхідність формування міжкультурної компетентності фахівців вперше зауважили американські вчені Е. Роджерс і Т. Стейнфатт, які зазначали, що «заявленою або замовчаною ціллю більшості досліджень, навчання та викладання у сфері міжкультурної комунікації є підвищення міжкультурної компетентності індивідів» [7, с. 221]. Дослідники визначають МК як рівень, на якому індивід здатен ефективно та належним чином обмінюватись інформацією з людьми, які належать до іншої культури.

Німецький дослідник А. Кнапп-Поттхофф розглядає міжкультурну компетентність як «комплекс аналітичних і стратегічних здібностей, котрі розширюють інтерпретаційний спектр індивіда в процесі міжособистісної взаємодії з представниками іншої культури» [9].

Ми поділяємо думку О. Садохіна щодо розгляду міжкультурної компетентності в двох аспектах:

1) як здатність сформувати в собі чужу культурну ідентичність, що передбачає знання мови, цінностей, норм, стандартів поведінки іншого комунікативного співтовариства. При такому підході засвоєння максимального обсягу інформації та адекватного знання іншої культури є основною метою процесу комунікації. Таке завдання може бути поставлено для досягнення акультурації, аж до повної відмови від рідної культурної приналежності;

2) як здатність досягати успіху при контактах з представниками іншої культурної спільноти навіть при недостатньому знанні основних елементів культури своїх партнерів. Саме з цим варіантом міжкуль-

турної компетентності доводиться найчастіше стикатися в практиці комунікації.

Вчений трактує МК як сукупність соціокультурних та лінгвістичних знань, комунікативних вмінь та навичок, за допомогою яких будь-який суб'єкт культури може успішно спілкуватися з носіями інших культур на всіх рівнях міжкультурної взаємодії. Окрім того, у своїх дослідженнях він зазначає, що володіння міжкультурною компетентністю дозволяє в процесі міжкультурної комунікації адекватно оцінювати ситуацію, ефективно використовувати вербальні і невербальні засоби, втілювати у практику комунікативні наміри і перевіряти результати комунікації за допомогою зворотного зв'язку [6].

Розглянувши різноманітні підходи до поняття МК, з'ясуємо суть поняття міжкультурної компетентності соціальних працівників.

Концепцію міжкультурної компетентності соціальних працівників одним із перших представив американський дослідник Дж. Гальєгос [9] і розглядав її як «комплекс процедур і заходів, які можуть бути використані в процесі культурно релевантного розуміння проблем клієнтів, які представляють інші культури, і способів застосування цього розуміння для розробки стратегії допомоги, відповідної культурним вимогам цих клієнтів» [9, с. 4].

Конкретні норми міжкультурної практики соціальної роботи містяться Етичному кодексі NASW (США), зокрема в розділі «Етична відповідальність соціального працівника перед клієнтами». У статті 1.5 «Культурна компетентність і соціальне розмаїття», зокрема, зазначено:

1) соціальні працівники повинні розуміти культуру та її функцію в поведінці людини і в суспільстві, визначаючи все позитивне у всіх культурах;

2) соціальні працівники повинні володіти знаннями про культуру своїх клієнтів і бути здатними демонструвати компетентність у наданні послуг, які можуть суперечити культурі клієнтів і не враховувати відмінностей між людьми та культурними групами;

3) соціальні працівники повинні розуміти характер соціальних відмінностей та існуючих практик дискримінації, заснованих на ознаках раси, етнічної приналежності, національного походження чи кольору шкіри.

Також у Кодексі підкреслюється важливість міжкультурної компетентності в шостому розділі, присвяченому етичній відповідальності соціальних

працівників перед суспільством в цілому. Стаття 6.4 «Соціальні та політичні дії» визначає, що:

1) соціальні працівники повинні брати участь у соціальних і політичних діях, спрямованих те, щоб гарантувати для всіх людей рівний доступ до ресурсів, робочих місць, послуг і можливостей, які їм необхідні для задоволення своїх основних людських потреб і розвитку;

2) соціальні працівники повинні діяти так, щоб розширити можливості для всіх людей, звертаючи особливу увагу на вразливі і експлуатовані групи населення;

3) соціальні працівники повинні сприяти створенню передумов, що сприяють повазі до культурної та соціальної різноманітності як у Сполучених Штатах, так і всьому світі. Соціальні працівники повинні просувати політику і методи, які демонструють повагу до відмінностей, підтримують розширення соціокультурних знань і ресурсів, виступати на захист програм і інститутів, що демонструють культурну компетентність і реалізують політику, яка гарантує права, рівність і соціальну справедливість для всіх людей;

4) соціальні працівники повинні діяти в цілях запобігання та ліквідації панування, експлуатації та дискримінації відносно будь-якої особи, групи або класу за ознакою раси, етнічної приналежності, національного походження, кольору шкіри [10].

Отже, міжкультурна компетентність соціальних працівників – це ступінь прояву фахівцем знань, умінь і навичок, які дозволяють правильно оцінювати специфіку та умови взаємодії з представниками інших культур, що проявляються у врахуванні їхніх традицій, звичок і психологічних характеристик, знаходити адекватні форми впливу на них з метою підтримки атмосфери взаємної довіри і конструктивного співробітництва, спрямованого на досягнення спільно визначених цілей соціальної допомоги.

Висновки. США вирізняються культурним розмаїттям населення, якому притаманні проблеми дискримінації, акультурації і асиміляції, міжкультурні конфлікти. Це вимагає професійного втручання з боку соціальних працівників, які володіють високим рівнем міжкультурної компетентності. Міжкультурна компетентність передбачає застосування всього арсеналу знань, умінь і навичок надання допомоги індивідам, групам, громадам, які належать до різних етносів і культур.

Список використаної літератури

1. Коул М. Культурно-историческая психология: наука будущего / М.Коул. – М.: «Когито-Центр», 1997 – 432 с.
2. Стефаненко Т.Г. Методы подготовки к межкультурному взаимодействию / Т.Г.Стефаненко // Методы этнопсихологического исследования. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1993. – С.55-78
3. Роджерс К. Свобода учиться / К.Роджерс, Дж.Фрейберг. – М.: «Смысл», 2002. – 527 с.
4. Gettinger M. Promoting social competence in an era of school reform: a commentary on Gifford-Smith and Brownel / M.Gettinger // Journal of School Psychology. – №41. – 2003. – P.299-304
5. Головлева Е.Л. Основы межкультурной коммуникации / Е.Л.Головлева. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 224 с.
6. Садохин А.П. Межкультурная коммуникация: учебное пособие / А.П.Садохин. – М.: Альфа-М, ИНФРА-М, 2009. – 288 с.
7. Rogers E.M. Intercultural Communication / E.M.Rogers, M.Th.Steinfaft. – Waveland Press, Inc. Prospect Heights, Illinois, 1999. – 292 p.
8. Knapp K. Interkulturelle Kommunikation / K.Knapp, A.Knapp-Potthoff // Zeitschrift fur Fremdsprachenforschung. 1990. – №1. – S.83
9. Gallegos J.S. The ethnic competence model for social work education / In B.W.White (Ed.), Color in a white society / J.S.Gallegos. – Silver Spring, MD: National Association of Social Workers, 1982. – P.1-9
10. National Association of Social Workers. NASW code of ethics. – Washington, DC: NASW, 2000.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2016 р.
Рецензент: докт.пед.наук, проф.Козубовська І.В.

Байбакова Ольга

аспірант

кафедра педагогіки і психології

Государственное высшее учебное заведение

«Ужгородский национальный университет», Ужгород, Украина

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ В США

В статье исследованы научные основы формирования межкультурной компетентности социальных работников как необходимой составляющей их профессиональной деятельности в поликультурной среде, в частности в США. Проанализированы различные научные подходы к понятиям «культура», «социальная компетентность», «межкультурная компетентность социальных работников». Рассмотрены конкретные нормы межкультурной практики социальной работы в США, которые представлены в этическом кодексе социального работника, в частности в разделе «Этическая ответственность специалиста социальной работы перед клиентами».

Ключевые слова: культура, социальная компетентность, социокультурная компетентность, межкультурная компетентность социального работника, межкультурная практика социальной работы в США.

Baibakova Olga

Postgraduate Student

Department of Pedagogy and Psychology

Sate Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University»

Uzhhorod, Ukraine

INTERCULTURAL COMPETENCE AS A COMPONENT OF PROFESSIONALISM OF A SOCIAL WORKER IN THE USA

The article deals with the scientific basis of formation of social workers intercultural competence as a necessary component of their professional activities in a multicultural environment, particularly in the USA. The author has proved that the prerequisite of formation of intercultural competence of social work professionals has a number of social problems of clients, representatives ethnic racial groups, such as high unemployment, poverty, discrimination, ethnic conflicts and others. Different approaches of scientists have been analysed regarding the concept of «culture», which refers to the system of values, beliefs that are shown up in the process of human activity, and in the result their human activity – material and spiritual products. The content of the term «social competence» has been researched. It is considered not only as a set of specific knowledge and skills, but as a set of individual professional performance that determine the efficiency of its activities in a broad social context.

Key words: culture, social competence, social and cultural competence, intercultural competence of social workers, intercultural practice of social work in the USA.